

INDLEDENDE BEMÆRKNINGER OM DRØMMETYDNING OG DRØMMEFORSKNING

Ole Andkjær Olsen og Ole Vedfelt

Drømmen har til alle tider udøvet en stærk fascinationskraft. På en paradoksal måde er den både uhåndgribelig og intenst nærværende, skræmmende og dog løfterig, provokerende meningsløs, men alligevel insisterende på at få tillagt en mening. Som vi ved fra Bibelens beretning om drømmetyderen Josef, foregik der allerede systematisk tolkning af drømme hos de gamle ægyptere. Man opfattede – i lighed med særligt udvalgte naturfænomener – drømmene som varsler, og man beskæftigede højt estimerede eksperter til at dechifrere dem. Dette hang naturligvis sammen med en stærk skæbnetro og en formodning om, at gudernes valgte at udtrykke deres vilje og hensigter i drømmene.

De tidligste drømmebøger stammer fra ægypterne og rummede hovedsagelig ufleksible tydingner, hvor et givet motiv i drømmen altid får tillagt den samme betydning, uanset hvem der havde drømmen og i hvilken sammenhæng den blev drømt. En lignende indstilling finder man i den mesopotamiske og den ældre græske kultur. Det første »moderne« værk om drømmetydning er skrevet i det andet århundrede af grækeren Artemidorus fra Daldis. Heri tages der hensyn til, at drømmenes betydning varierer med drømmerens person (køn, alder, beskæftigelse m.m.), således at samme drøm ikke nødvendigvis altid betyder det samme.

I den jødiske og kristne kultur vender billedet i takt med en mere instrumental omgang med naturen, en større tro på den frie vilje og den enkeltes ansvar for sine handlinger og en mistillid til de ukontrollerede kræfter i personligheden. Det blev mindre og mindre accepteret at mene, at Gud talte til den enkelte gennem drømmen, og drømmenes indhold af temaer, der var fremmede for den religiøst og moralsk indstillede personlighed gjorde naturligvis sit til generelt at bringe dem i miskredit. Ikke desto mindre fortsatte produktionen af drømmebøger med lister over drømmenes motiver og deres formodede betydning. Drømmene blev stadig i det væsentlige opfattet som varsler, for de mere praktisk orienterede som advarsler, og her igennem har de beholdt deres plads i den folkelige overtro.

I den vestlige kultur skal vi frem til den romantiske epoke, før en radikal ændring sætter ind. Drømmen bliver her taget frem som en prototype på det kreative i mennesket, og den betragtes nu som noget yderst værdifuldt. Den antages at have rødder i de dybeste lag af personligheden, som normalt holdes i skak af rationelle kalkulationer og moralske hensyn, og dens spontane fremkomst minder os ifølge romantikerne på en positiv måde om, at

jeg'et ikke er enerådende. Det var desuden almindeligt at sætte drømmen i forbindelse med naturen, en opfattelse der også dukkede op hos psykologen G. Th. Fechner i midten af århundredet. Det var ham, der konstaterede, at drømmen foregår »på en anden scene« end den vågne bevidsthed, og som med denne formulering var inspirator for Freuds drømmeteorier.

Først i vort århundrede kom drømmeforskningen ind i faste baner. For det første viste det sig, at drømmene kunne udnyttes praktisk i forbindelse med psykoterapi og i terapeutisk inspireret selvrefleksion. For det andet fremstod drømmene som et specialproblem i forbindelse med søvnforskningen, og det satte en systematisk udforskning i gang med et selvstændigt videnskabeligt sigte. For det tredje blev der – både videnskabeligt og kunstnerisk – fundet mange forbindelseslinjer mellem drømmen og kulturen.

Visse basale spørgsmål går igen i enhver tilgang til drømme: Hvad er drømmen, hvilken funktion opfylder den, og hvordan gør den det? I tilslutning hertil: Hvilken hensigt tjener beskæftigelsen med drømmene, altså hvorfor tager man overhovedet dette emne op? Mere detaljeret vil man spørge: Hvilken metode anvendes i forbindelse med udforskningen af drømmen, og hvilke erfaringer bygger forskningsresultaterne på? Og endelig: Hvilken personlighedsopfattelse og verdensanskuelse er drømmeforståelsen indlejret i?

Vi kan naturligvis ikke komme hele vejen rundt om alle disse spørgsmål, men ved et vue over drømmetydningen og drømmeforskningen i vort århundrede mener vi alligevel, at der tegner sig en interessant profil af ligheder og kontraster.

1. Drømmetydning som led i psykoterapi

Det, der fremfor alt bidrog til sætte drømmetydningen på skinner, var dens terapeutiske effektivitet. Drømmetydningen viste sig at være selve den nøgle, hvormed man kunne skaffe sig adgang til ellers ukendte konflikter og potentialer i personligheden, og terapeutens og patientens fælles tydningsarbejde havde en uafviselig helbredende virkning. I nogle tilfælde – navnlig Freuds og Jungs – gav drømmetydningen også materiale til generelle teorier om personlighedens struktur og dynamik, men uden det praktisk terapeutiske sigte ville disse teorier næppe have hævet sig væsentligt over filosofernes skrivebordsspekulationer over personligheden.

Der er groft taget fem store grupperinger m.h.t. udnyttelsen af drømmetydningen i en psykoterapeutisk sammenhæng, nemlig (a) Freud og psykoanalysen, (b) Jung og den analytiske psykologi, (c) en gruppe med et syn der er beslægtet med Adlers, (d) en gruppe, der bl.a. inkluderer Perls og gestaltterapien, samt (e) en restgruppe, hvor vægten er lagt på genoplevelse af fødslen og den prænatale tilstand.

(a) Det er velkendt, at Freud i 1900 udsendte sin *Drømmetydning*, hovedsageligt baseret på materialet fra den selvanalyse, han havde påbegyndt

efter faderens død i 1896. På bogens sidste sider kaldte han drømmetydningen for kongevejen til erkendelsen af det ubevidste. Hvad han senere havde at tilføje til fremstillingen, blev stort set indarbejdet i de mange efterfølgende udgaver, således at den bog, vi i dag kan læse, rummer alt væsentligt om drømmetydningens teori og metode. De mest gennemarbejdede tydninger af enkeltdrømme findes til gengæld i to af hans store sygehistorier, nemlig *Dora* (1905e) og *Ulvemanden* (1918b). Tydningen af den sidstnævnte patients angstdrøm om »ulvene i træet« strakte sig over de godt fire år, behandlingen varede, og den kan betragtes som Freuds mesterstykke i drømmetydningens kunst.

Det er Freuds hypotese, at der i søvntilstanden slækkes på forsvarsmekanismerne (det han kalder »drømmecensuren«), således at ønskeimpulser fra det ubevidste mere uhindret kan skaffe sig adgang til det førbevidste. Her sker der en forstærkning af tilfældige førbevidste drømmeønsker, der er baseret på erindringer fra den foregående dag (»dagsrester«) samt nattens tilfældige sanse- og kropsimpulser. Den gennem disse faktorer udvalgte førbevidste ønskeimpuls kan imidlertid ikke umiddelbart blive bevidst, da bevidsthedssystemet i søvntilstanden så at sige er koblet fra, men må igen regredere til det ubevidste, hvor den spreder sig over erindringssporene og opløses i fortrinsvis visuelle forestillinger (»visualisering«), der indefra besætter perceptionssystemet med samme virkning, som om impulsen var kommet udefra. Herefter skaffer den sig ved en ny progredient bevægelse og en »sekundær bearbejdning« adgang til det af perceptionssystemet vækkede bevidsthedssystem.

Disse komplicerede zigzag-bevægelser forklarer de absurde formtræk, der kendetegner den endelige drøm. Freud havde navnlig held med sin påpegning af primærproces-associationer (forskydning, fortætning, symbolisering), hvorigennem en forestilling lader sig substituere af en anden forestilling med et kun overfladisk og perifert lighedstræk, idet alle kunne genkende den måde, drømmearbejdet havde behandlet dagsresterne på. Mere kontroversiel var hans hypotese om, at der lå ubevidste impulser af infantilt seksuel art bagved, og mange gange blev han da også stående ved det førbevidste drømmeønske og undlod at tage det sidste skridt i retning af de infantile ønskeimpulser i sin tydning af en drøm. Når man står over for »drømmens navle« i det ubevidste, er enhver drøm til syvende og sidst u-tydelig.

Freud reviderede sin metapsykologi to gange, i henholdsvis 1910-15 og 1920-25. Han indførte nye begreber som urfantasi, jeg, over-jeg, dødsdrift og gentagelsestvang, og disse begreber relativerede hver på deres måde hypotesen om, at et infantilt seksualønske er det ultimative slutpunkt for en drømmetydning. Drømmedannelsen tager hensyn til alle de nævnte dynamiske faktorer, hvilket bl.a. forklarer, at der også findes drømme med et negativt affektindhold hinsides lystprincippets indflydelsessfære.

De teoretiske nyskabelser i psykoanalysen efter Freud er ikke specielt knyttet til tydningen af drømme, men spænder over den samlede personlighedsforståelse, herunder også forståelsen af det ubevidste. I forlængelse af navnlig den »sene« Freud har man givet afkald på at voldtage det ubevidste teoretisk gennem totaliserende modeller, der tildelte hver enkelt drøm et udspring i et simpelt ubevidst ønske. Man har i stigende grad erkendt overdeterminationens princip, som gør tydningens retning og dybde afhængig af den konkrete terapeutiske situation, og fremfor alt har man indrettet det teoretiske sprog efter det kliniske, således at det ubevidste i teorien mere og mere reflekterer det ukendte i samtalen mellem analytikeren og patienten. Det gælder objektrelationsteoriene (Klein, Winnicott), det gælder den hermeneutiske tradition (Lesche, Lorenzer), det gælder den nyere humanistiske orientering i USA (Schafer, Kohut), og det gælder den franske strukturalistiske psykoanalyse (Lacan, Laplanche). Det ubevidste i patienten er ikke noget, analytikeren allerede kender eller nogen sinde får et fuldstændigt kendskab til, men noget, han eller hun har trænet sig op til at høre som flygtige metaforiske effekter i patientens drømme og patientens tale, og som på det grundlag eventuelt kan nedfældes i en teori om det ubevidste.

(b) Den anden af de store psykoterapeutiske retninger udgår fra Jung, der brød med Freud omkring 1913. Mens Freuds drømmeopfattelse først og fremmest kommer til udtryk i hovedværket *Drømmetydning*, er Jungs artikler om drømme spredt ud over hans samlede forfatterskab. De teoretiske afhandlinger, som sammenfatter Jungs syn på drømme, fylder ikke meget. Det er *Die praktische Verwendbarkeit der Traumanalyse* udgivet 1934 (GW 16), *Generelle synspunkter om drømmens psykologi* og *Drømmens væsen* fra 1948 samt *Symbols and the Interpretation of Dreams* (i *Man and his Symbols*) udgivet 1961, hvoraf ingen er på over 80 sider. På den anden side er der meget få artikler i de 20 bind samlede værker, der ikke på en eller anden måde medinddrager betragtninger over drømme, og specielt i *Psychologie und Alchemie* udgivet 1944 (GW 12) og Jungs *Erindringer, drømme og tanker* udgivet 1961 præsenteres mange drømme.

Det allerbedste billede af Jungs fortolkningskunst gives dog måske i en række digre, posthumt udgivne notesamlinger fra hans forelæsninger. *Dream Analysis* fra 1928-30 over en mands drømme, en fireårig forelæsningsrække over en kvindes visioner (*Visions Seminars* fra 1930-34) samt *Kinderträume* fra 1938-39. Her folder Jung sig ud som den formentlig mest vidende person nogensinde om sammenhængen mellem drømme og symbolhistorisk materiale af enhver tænkelig art.

Ligesom for Freuds vedkommende hænger forståelsen af drømme nøje sammen med en mere omfattende psykologisk teori. Jung anerkendte nok infantilt materiale i drømme, men for ham var den vigtigste drømmekilde arketyperne i det kollektive ubevidste. Han lagde mere vægt på drømmenes relation til psykiske aktuallkonflikter, end Freud gjorde, og forstod dem i en mere omfattende kontekst. I modsætning til Freud mente han, at

drømmene var prospektive (fremadrettede) og kompensatoriske, og at de viste drømmeren en vej frem på et indre plan. Begrebet compensation var dog ikke nogen enkel størrelse. Oprindeligt overtog Jung det fra fysiologien, hvor tab af f.eks. den ene nyre kompenseres ved stærkere funktion af den anden svarende til, at drømmen overdrev det, som bevidstheden prøvede at negligere. I skrifter, der henvendte sig til en større offentlighed, kunne han beskrive compensationen som en pædagogisk hensigt ved drømmen. Men måske var det tænkt som en pædagogisk lignelse i sig selv, for i seminarerne for inderkredsen vendte Jung sig mod antropomorficeringer af begrebet og forstod det på en dybere – med stadig uklart defineret – plan. Det væsentlige er nok, at Jung modsat Freud ikke tillagde forsvarsmekanismer en væsentlig rolle i drømmedannelsen, men opfattede dem som essentielt kreative.

I Freuds psykologi havde forestillingen om nogle alment menneskelige (psykoseksuelle) udviklingsfaser været central. Disse faser (oral, anal, fallisk og genital) samt personlighedens udviklingstrin (præødipalt, ødipalt, postødipalt) strakte sig fra fødsel til pubertet, og opgaven for psykoanalysen var stort set at reparere, hvad der var gået galt her. Jung derimod interesserede sig især for den udvikling af personligheden, som var mulig i en mere moden alder. Han mente, at der i ethvert menneske fandtes en potentiel medfødt udviklingsplan, som fulgte et universelt mønster, men som inden for denne ramme gav det enkelte individ sit helt særlige præg. Han kaldte realiseringen af denne helhedsplan for individuationsprocessen. Den enkelte havde i sig i kimform en overordnet («transcendent») funktion, som kunne forene de tilsyneladende psykiske modsætninger: bevidstheden og det ubevidste, og denne overordnede og balancerende funktion kunne udvikles ved arbejde med drømme.

Jungs teori om psykiske udviklingsaspekter som »skyggen«, »anima/animus« og selvet udsprang først og fremmest af hans erfaringer med drømme. I den jungianske forskningstradition er disse begreber blevet underbygget med omfattende symbolhistoriske studier, ligesom et stort antal case-studies af drømmeserier har relateret dem til individuelle udviklingsforløb.

Hos nyere psykoanalytikere og analytiske psykologer er der sket nogen opblødning af de gamle fronter. Psykoanalytikerne er mere tilbøjelige til at acceptere kreative og jægstøttende tendenser i det ubevidste, end Freud var, idet drømmetilstanden kan anskues som en »regression i jeg'ets tjeneste«. Specielt Erik H. Erikson har gjort sig bemærket med en teori, der med udgangspunkt i begrebet epigenese hævder, at drømmene støtter individet i tilpasningen til psykosociale udviklingsfaser.

De analytiske psykologer har gjort mere ud af den personlige livshistorie, end Jung gjorde, og man har ligesom Erikson udvidet beskrivelsen af tidlige udviklingsfaser med psykologiske modeller, som bl.a. er inspireret af Erich Neumann. Begge skoler lægger stor vægt på overføringsanalysen og fortolker

i høj grad drømmene i relation til denne. Adskillige fra begge grupperinger tillægger både den manifeste og den latente drøm betydning.

(c) En tredje hovedretning inden for psykoterapien udgår fra Alfred Adler, der brød med Freud i 1911. Adler mente, at drømmene udspringer af vågenlivet, og at de viser os den samme personlighed, som vi finder i hverdagen. Drømmenes funktion var ifølge denne teori at løse problemer, som ikke var blevet gjort færdige i dagens løb. Da vi som regel ikke forstår drømmene og i øvrigt glemmer de fleste af dem, antog Adler, at det var de følelser og emotioner, som drømmene vækker, der var det væsentlige. Drømmens »hele formål er at vække den stemning, som forbereder os« til at møde hverdagens konfliktsituationer.

Denne retning rummer en broget skare af fortolkere, hvis indstilling til drømme er præget af common sense, og som har en materialistisk og rationalistisk filosofi som grundlag. Blandt de bedst kendte er Erich Fromm, som har rettet interessant kritik mod både Freud og Jung, samt Montague Ullmann, der har arbejdet med drømme i grupper. Ingen af dem er dog de store teoribyggere. Den mest interessante og teoretisk konsistente repræsentant for retningen er Calvin S. Hall, som omtales nærmere i afsnit 2.

Ved sammenligning af Freud, Jung og Adler tegner der sig det mønster, at den første retter blikket mod fortiden, den anden mod fremtiden og den tredje mod nutiden.

(d) En fjerde hovedretning inden for psykoterapien er gestaltterapien, der blev skabt af Fritz Perls, som brød med psykoanalysen i 1930'erne. Det er karakteristisk, at man her har bevæget sig væk fra drømmetydningen som et selvgyldigt projekt i terapiens tjeneste og snarere ser drømmen som et udgangspunkt for det terapeutiske arbejde. Gestaltterapien og de hermed beslægtede retninger udvider oplevelsesaspekterne, som lå i Freuds frie associationsteknik og i Jungs aktive imagination, med rollespilsteknikker og kropsarbejde.

Disse teknikker bearbejder modstande på en meget effektiv (efter nogens mening til tider for effektiv) måde. Undertiden løber de dynamiske processer også væk fra drømmen til mere generelle konflikter hos drømmeren. Gestaltterapeuterne vil ligesom eksistentialisterne med Medard Boss i spidsen ikke fortolke i egentlig forstand, men giver i stedet feed back til klienten. Drømmen er ikke et så påtrængende nødvendigt medium i det terapeutiske arbejde som i psykoanalysen og den analytiske psykologi.

(e) Også den femte – noget løsere definerede – terapeutiske retning, der skal omtales, har rødder tilbage til Freud, i dette tilfælde via Otto Rank, der med sin bog *Das Trauma der Geburt* fra 1924 afstedkom et brud med psykoanalysen, fordi han heri ikke tolkede psykiske konflikter tilbage til Ødipus-komplekset eller narcissismen, som det var almindeligt, men helt tilbage til fødselstraumet. Fødselstraumet såvel som den terapeutiske genfødsel havde været tematiseret af både Freud og Jung, men Rank gav ideen en så radikal udformning, at den først blev omsat til praksis mange år efter hans død i LSD-terapien og primalterapien.

Særligt kendt er den tjekkisk-amerikanske psykiater Stanislav Grof, der fra slutningen af 1950'erne fremlagde et meget stort materiale fra LSD-påvirkede patienter. Dette materiale tydede på, at det ubevidste rummede ikke blot rummede erindringer fra fødslen, men helt tilbage fra fostertilstanden, samt hvad der måtte være gået forud for den. Grof gav både den Freud-Rank'ske og den jungianske fortolkning ret, og hans fænomenologiske beskrivelser af fødselsoplevelser har en vis anvendelighed ved fortolkning af drømme. Derudover ser de oplevelser, som LSD-patienterne kunne berette om, ud til at have efterklange i drømmene mange år efter den farmakologiske behandling, hvorved de pådrager sig en mere almen terapeutisk interesse.

Det har vakt undren hos nogle, at orientalske meditative teknikker er blevet bragt i forbindelse med den vestlige drømmelitteratur. En baggrund for dette er, at et stigende antal mennesker som følge af tidens stærkt udvidede tværkulturelle kommunikation dyrker meditation, og at der blandt disse uden tvivl er en forholdsmæssigt større drømmeinteresse end hos den øvrige befolkning. De bliver derfor en del af klientellet hos terapeuter, der beskæftiger sig med drømme, og terapeuten må naturligvis tage stilling til, om drømmene – som ved enhver anden aktuel interesse – ændres på nogen påviselig måde som følge af meditation. De meditative teknikker, der spænder fra fastlagte koncentrationsøvelser til mere uspecifikke åbninger til det ubevidste, har da også visse berøringspunkter med mentale tilstande, som drømmeklienter systematisk er blevet hensat i ved henholdsvis Jungs aktive imagination og Freuds frie association, og som fik afgørende betydning for drømmeforskningen.

Jung var den første til at sammenligne individuationsymbolik i drømme med østlige meditationers visualiseringer, og der findes et par systematiske statistisk baserede undersøgelser, som viser, at drømmeindholdet bliver mere bizart, fantastisk og arketypisk hos mennesker, der foretager regelmæssige uspecifikke mentale afspændinger, eller som mediterer, end hos en neutral kontrolgruppe.

2. Psykologisk drømmeforskning på naturvidenskabeligt grundlag

De psykoterapibaserede teoridannelser og praksisformer kunne naturligvis ikke i det lange løb beholde deres monopol på udforskning af drømmen. På den ene side blev det forsøgt at teste de opnåede resultater i laboratoriet med »objektive« metoder, på den anden side gjorde man – navnlig i forbindelse med søvnforskningen – opsigtsvækkende nye fund, som gradvis medførte alternative teorier om drømmenes funktion og dynamik. Selv om man – endnu – ikke kan overføre drømmebillederne via elektroder i hjernen til videobånd, ved man en hel del om de hjerneprocesser, der ligger til grund for drømmetilstanden. Aserinskys og Kleitmans opdagelse af REM-søvnen

(drømmesøvnen) i 1953 gjorde det fremfor alt muligt at komme tættere ind på drømmen, idet man nu ikke blot kunne udføre sammenlignende studier af den drømmende og den ikke-drømmende hjerne, men også kunne vække forsøgspersonerne systematisk, mens de drømte, og udspørge dem om drømmenes indhold.

Der er på grundlag af REM-forskningen blevet fremsat et stort antal teorier om drømmens biologiske og psykologiske funktion. På nogle punkter er der enighed om at afvise de psykodynamiske hypoteser, f.eks. at drømmen ikke glemmes, fordi den udsættes for psykiske forsvarsmekanismer, men simpelt hen fordi den opbevares i korttidshukommelsen og således kræver en bevidst »memorering« for at blive overført til langtidshukommelsen. På andre punkter er der så mange divergenser, at der endnu ikke kan fældes klare domme. Således er der neuropsykologiske teorier, der understøtter både Freud og Jung.

Blandt de mere bemærkelsesværdige teorier kan vi nævne tre. J. A. Hobson mener, at bølgebevægelsen mellem drømmesøvn og drømmeløs søvn tjener til at give de amin-producerende celler lejlighed til at genopbygge deres lagre af signalstof. Desuden mener han, at drømmenes særpræg skyldes, at de meningsløse aktivitetsmønstre, der dannes af hjernebølgerne, sekundært søges syntetiseret ved normal psykisk aktivitet, en mekanisme, der kan minde om Freuds »sekundære bearbejdning«. En anden gruppe teorier mener, at drømmene har som funktion at tilpasse den sovende til omgivelserne, enten ved periodisk at øge vagtsomheden, så man er parat til handle, hvis man pludselig vækkes, eller ved at efterbearbejde indtryk fra vågentilstanden. Endelig kan nævnes Crick og Mitchisons kontroversielle hypotese om, at drømmen beforder en fejlsletning af overflødige kombinationer af indlærte spor. Dette er vist det eneste eksempel på, at enhver beskæftigelse med drømme direkte frarådes, idet den blot vil hjælpe til at fiksure fejlagtige og skadelige forestillinger.

M.h.t. drømmens indhold har laboratoriemetoden, hvorigennem en vis eksperimentel situation har kunnet opnås, godtgjort, at drømmen faktisk reflekterer såvel situationen før indsovningen som de stimuli, man udsætter den sovende for, en dryppende hane, et blinkende lys eller en stemme, der hvisker kendte og ukendte navne i øret på den sovende (jvf. f.eks. Dement, Cartwright). Man har tilmed gennem hypnose udvirket, at den drømmende fortæller drømmen i søvne, mens den foregår, og man har registreret drømmenes ændrede karakter i løbet af nattens REM-perioder. Ingen af resultaterne har dog været specielt overraskende i forhold til den viden, man allerede havde gennem de psykodynamiske teoridannelser, og fremfor alt har man kunnet fastslå, at drømmedannelsen ikke kan kontrolleres gennem disse banale stimuli eller betragtes som determineret alene af dem. Det står fortsat til troende, at drømmen for den enkelte rummer væsentlige følelsesmæssige og eksistentielle problemstillinger.

Den tilstræbte metodiske eksakthed skinner også igennem det arbejde, der er foretaget af Calvin S. Hall og hans medarbejdere ved drømmeforsk-

ningsinstituttet i Californien. Blandt nyhederne er indsamlingen af et stort drømmemateriale fra den samme person, undertiden et helt liv, en klassifikation af indholdet i simple kategorier (f.eks. den kvantitative fordeling af mænd og kvinder i drømme) og en statistisk behandling af materialet. Igen må man sige, at resultaterne i sig selv sjældent er opsigtsvækkende, men metoden har vist sig værdifuld til bekræftelse af enkeltelementer i andre drømmeteorier. Således har Hall anvist veje til at verificere psykoanalytiske hypoteser om tilstedeværelsen af f.eks. orale, anale og falliske træk i drømme, ligesom postulatene om penisundelse og kastrationsangst er blevet undersøgt. Også dele af Jungs postulat om arketyperiske drømme har fået en bekræftelse ved brug af Halls metoder. Teoretisk har materialet dog ført Hall til at tilslutte sig teorien om, at drømme fortrinsvis beskæftiger sig med dagsaktuelle problemstillinger i drømmerens liv.

3. Drømmeanalyse og kulturanalyse

En betydelig nyttiggørelse af beskæftigelsen med drømme har man opnået ved at almengøre drømmetydningens metode og simpelt hen betragte andre samlinger af data, som om de var drømme. Det gælder den del af litteraturen, hvor tilstedeværelsen af fantastiske og absurde elementer er fremherskende, men især gælder det de visuelle medier og kunstværker, der har den plastiske karakter til fælles med drømmen. Desuden kan man roligt sige, at den terapeutisk inspirerede drømmetydningskunst i mange tilfælde var med til at forløse det kunstneriske udtryk op gennem vort århundrede, hvor man f.eks. ved, at Freud – uden at kærligheden var gengældt – fungerede som en slags guru for surrealistene. Overordentlig mange træk i modernismen passede formelig sammen med drømmetydningens metoder. Digterne skabte med eller uden deres vilje symboler, som nærmest var taget ud af dybdepsykologien, og malere søgte med større eller mindre held at levendegøre drømmens uhåndgribelige og plastiske karakter. Også fotografiet har med sin statiske gengivelse af virkeligheden vist sig at have psykologiske dybder, der kan minde om drømmens (jvf. Fausing 1988).

Filmkunsten er et kapitel for sig, og publikums fastnaglede placering i den mørke biografisal har fået filmsemiotikere som Christian Metz til at mene, at biografoplevelsen generelt ligner drømmen. Nogle af de bedste nyere psykologiske film, herunder også repræsentanter for den amerikanske thriller-genre (jvf. Chr. Braad Thomsens nye bog om Hitchcock), har forstået at perspektivere personernes handlinger med fortidsknuder, der er plausible fra et psykoanalytisk synspunkt, og megen science-fiction afspejler, bevidst eller ubevidst, jungianske tankegange. Endelig er fænomener som horrorfilm og rock-videoer noget af det nærmeste man er kommet simulering af drømme (jvf. Torben Grodals artikler i *Kultur & klasse*).

Man kan også lære noget om drømmene ved at se på dem i folkloristisk og antropologisk perspektiv. Hver kultur har sine traditioner og institutioner m.h.t. drømmeforståelse og måske også sin måde at drømme på. Når disse ting drages frem, kan man få en vigtig viden om en kultur, på samme måde som ved at studere dens slægtskabsrelationer, dens bådebygningsteknik eller dens myter. Blandt de påfaldende forskelle, man støder på, er opfattelsen af drømmenes virkeligheds karakter: mere vigtige, lige så vigtige, mindre vigtige end den vågne virkelighed (jvf. Kaivola-Bregenhøj 1986).

Drømmestilen i forskellige kulturer – som tyrkere versus kinesere, amerikanere over for japanere og israelere sammenlignet med arabere – har vist sig forskellig med statistisk signifikans, og variationerne er blevet gjort til genstand for interessante fortolkninger. Der findes også undersøgelser, der tyder på, at drømmetolkning får særlig betydning i kulturer, hvor unge mennesker må lære at overleve i situationer, hvor der ikke er megen støtte at hente i omgivelserne.

Et uhyggeligt eksempel på kulturspecifikke drømme er et materiale bestående af drømme fra omkring tre hundrede personer i Hitler-Tyskland. Drømmene var tydeligt påvirket af regimets propaganda og af den angst, som den enkelte blev påført, men midt i rædslen var der det gode budskab, at fornedrelsen var mindst i drømme hos folk, hvis moralske ryggrad ikke var blevet knækket under presset.

En kultur, der har vakt opsigt blandt drømmeinteresserede, er Senoi-folket i Malaya, som antropologen Kilton Stewart har skildret som usædvanligt harmonisk. Her var drømmefortolkning centralt placeret i hverdagslivet og havde indflydelse på alle mellem menneskelige relationer. Desværre har senere og videnskabeligt bedre funderede undersøgelser af Calvin S. Halls medarbejder Bill Domhoff alvorligt gennemhullet Stewarts materiale, så måske skal man snarere se skildringen af Senoi-folket som et kreativt forslag til et samfund, hvor man lytter lidt mere til den side af sindet, som udtrykker sig gennem drømmene.

4. Afslutning

De seneste tiårs terapeutiske praksis, både herhjemme og i udlandet, viser en klart pluralistisk tendens i tilgangen til drømme, samt en stadig mere afslappet kommunikation på tværs af faggrænserne. I litteraturen kan dette ytre sig som en fænomenologisk og mindre teoristyret fremlæggelse af drømmemateriale, enten i form af serier knyttet til kasuistikker eller detaljerede gengivelser af hele sessioner. Dette står i modsætning til 1950ernes og 60ernes lærebøger og tidsskriftartikler om drømme, hvor man ofte så en stor overvægt af gammelt teoretisk gods i forhold til friske praktiske eksempler.

For terapeuter, der har en solid træning inden for en bestemt skole, hvis metode over en lang periode har vist sin funktionsdygtighed, giver den

ændrede holdning ofte frugtbare åbninger, som kan bringe en terapi over døde punkter, og det er tydeligt, at en mere folkelig interesse for drømme har fået en opblomstring i disse år. Denne forandring kan næppe ses uafhængigt af generelle strømninger i tiden, hvor man efter synspunkt kan vurdere selvrefleksionen og indadvendtheden som udtryk for virkelighedsflugt eller afdækning af hidtil skjulte psykiske ressourcer.

Den ateoretiske mangfoldighed har også sine faldgruber. En manglende teoretisk ballast med hensyn til, hvad det egentlig er, man sidder og laver, kan føre til, at drømmen mere bliver en projektiv test for drømmetyderen end et korrektiv til drømmeren, og den giver skeptikere lettere spil i afvisningen af den psykodynamiske drømmeforskning over en bank. Drømme-teoriernes til tider ukritiske kritik af hinanden har kaldt på en ny åbenhed, og denne igen inviterer til en konstruktiv kritisk dialog som afsæt for en videre drømmeforskning.

Psykologien og den neurobiologiske hjerneforskning har opstillet nogle grundlæggende rammer omkring drømmeforskningen, og noget er også blevet fyldt ud med data fra laboratorieforskningen, men det har ikke på nogen måde overflødiggjort det terapibaserede drømmetydningsarbejde. Drømmen er et så komplekst fænomen, at sandheden om den ikke kan findes på et enkelt niveau eller med en enkelt særligt privilegeret metode, ja, det er tilmed sandsynligt, at den på samme tid opfylder flere indbyrdes heterogene funktioner, hvilket i sig selv kalder på en metodisk pluralisme.

LITTERATUR

- ADLER, A. (1936): On the Interpretation of Dreams. *International Journal of Individual Psychology*, 2: 3-16.
- ANDKJÆR OLSEN, O. & KØPPE, S. (1981): *Freuds psykoanalyse*. København 1991.
- ARTEMIDORUS (ed.: Robert White): *The Interpretation of Dreams*. Noyes Press.
- BERADT, C. (1985): *The Third Reich of Dreams*. London.
- BOSS, M. (1974): *Der Traum und seine Auslegung*. München.
- BRAAD THOMSEN, C. (1990): *Hitchcock. Hans liv og film*. København.
- CLAUSEN, C. m.fl. (1986): *Hug! 45*. Temanummer om drømme. København.
- DOMHOFF, B. (1985): *The Mystique of Dreams. A Search for Utopia through Senoi Dream Theory*. Berkeley.
- ERIKSON, E. H. (1954): The Dream Specimen of Psychoanalysis. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 2: 5-56.
- FAUSING, B. (1988): *Drømmebilleder. Om billeder, drøm og køn*. København.
- FREUD, S. (1900a): *Drømmetydning*. København 1985.
- FREUD, S. (1905e): *Dora. Brudstykke af en hysterianalyse*. København 1984.
- FREUD, S. (1918b): *Ulvemanden. Af en infanatil neuroses historie*. København 1984.
- FROMM, E. (1951): *Det glemte sprog. En orintering i forståelsen af drømme, eventyr og myter*. København 1982.
- GROF, S. (1983): *Journeys Beyond the Brain*. New York. Dansk udgave: *Den indre rejse IV*. København 1985.
- HALL, C. S. & VAN DE CASTLE, R. (1966): *The Content Analysis of Dreams*. New York.

- HOBSON, J. A. (1988): *The Dreaming Brain*. London.
- JUNG, C. G. (1934): *Die praktische Verwendbarkeit der Traumanalyse*. GW 16.
- JUNG, C. G. (1944): *Psychologie und Alchemie*. GW 12.
- JUNG, C. G. (1948a): Generelle synspunkter om drømmens psykologi. IN: *Den psykiske energetik og drømmenes væsen*. København 1969.
- JUNG, C. G. (1948b): Drømmens væsen. IN: *Den psykiske energetik og drømmenes væsen*. København 1969.
- JUNG, C. G. (1961a): Symbols and the Interpretation of Dreams. IN: *Man and his Symbols*. New York 1964.
- JUNG, C. G. (1961b): *Erindringer, drømme og tanker*. København 1984.
- JUNG, C. G. (1976): *The Visions Seminars I-II*. Zürich.
- JUNG, C. G. (1984): *Seminar on Dream Analysis*. Princeton.
- KAIVOLA-BREGENHØJ, A. (1986): *Drømme gennem tusinde år*. København.
- MELTZER, D. (1983): *Dream-life. A Re-examination of the Psycho-analytical Theory and Technique*. London.
- PERLS, F. (1969): *Gestaltterapi*. København 1972.
- RANK, O. (1924): *Das Trauma der Geburt*. Wien.
- VEDFELT, O. (1989): *Drømmenes dimensioner*. København 1991.